

स्थानिक विरुद्ध परप्रांतिय वाद

महाराष्ट्रातच का आहे ?

“मुंबई भारताची” ह्या वादा मुळे सर्व भारतातच नव्हे भारताबाहेर देखिल “मराठी माणसा ”ची आणि त्याचबरोबर “महाराष्ट्रा ”ची पुन्हा एकदा नाचकी झाली आहे हे निश्चित. आज संपूर्ण भारतात “मराठी माणुस ” म्हणजे संकुचित मनोवृत्तिचे ध्योतक मानले जाऊ लागले आहे. पण मुळात तो तसा आहे का ? आणि असलाच तर मराठी माणसाची प्रतिमा अशी मलीन कशाने झाली ? कोणी आणि का डागाळली ? ह्या प्रश्नांची उत्तरे शोधणे आवश्यक वाटल्याने हा लेखनप्रयंच.” - विषेन प्रधान, वडोदरा

गेले दोन महिने “मुंबई भारताची” हा वाद गाजतो आहे. मराठी धरून सर्व वर्तमान-पत्रे रकानेच्या रकाने भरून आणि ईतर सर्व प्रसार माध्यमे ह्या वादाला खतपाणि घालत आहेत. पण मुळात हा वादच निरर्थक आहे. जसा माणुस हा सर्व प्रथम माणुस असतो नंतर त्याला अमेरीकन, चीनी, हिंदु, मुस्लिम इ. उपाधि लागते त्यानंतर अशा एकानंतर एक अशा उपाध्या लागतात तसे मुंबई काय कोलकाता, चेन्नई, दिल्ली वगेरे शहरे जशी भारताची आहेत तशीच महाराष्ट्र, प.बंगाल, तामीळनाडुची देखिल आहेत.

२. “मुंबई भारताची” ह्या वादा मुळे सर्व भारतातच नव्हे भारताबाहेर देखिल “मराठी माणसा ”ची आणि त्याचबरोबर “महाराष्ट्रा ”ची पुन्हा एकदा नाचकी झाली आहे हे निश्चित. आज संपूर्ण भारतात “मराठी

माणुस" म्हणजे संकुचित मनोवृत्तिचे ध्योतक मानले जाऊ लागले आहे. पण मुळात तो तसा आहे का? आणि असलाच तर मराठी माणसाची प्रतिमा अशी मलीन कशाने झाली? कोणी आणि का डागाळली? ह्या प्रश्नांची उत्तरे शोधणे आवश्यक वाटल्याने हा लेखनप्रपंच.

३. साधारण १९६०-७०च्या दशकापासुन "मी मराठी"चा वृक्ष फोफायला सुरवात झाली असे म्हणायला हरकत नाही. "संयुक्त महाराष्ट्रा"ची चळवळ, माजी अर्थमंत्री चिंतामणराव देशमुखांचा राजीनामा अशा घटनांनी "मराठी माणसा"ची प्रतिमा देशापुढे येवु लागली. मुंबईतील स्थानिक माणसाचा प्रश्न घेवून "शिवसेने"ने मराठी माणसाचा प्रश्न ऐरणीवर आणला हि ह्या प्रकरणाची नांदी म्हणावी लागेल. आणि तेंव्हापासून येनकेन कारणांनी "मराठी माणुस", मराठी माणुस" हा शब्द कणोपकणी व्हायला लागला.

४. भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतरची १०-१२ वर्षे "मराठी माणुस" वाद जरी नव्हता तरी न.वि.गाडगीळ, यशवंतराव चव्हाणांसारख्या मराठी नेत्यांना काँग्रेस राज्यकर्त्यांकडुन देण्यात आलेले महत्व वादातीत होते हे निश्चित. मुंबईला महाराष्ट्रापासुन अलग करण्याचा तत्कालीन काँग्रेसी नेत्यांचा तथाकथित प्रयत्न "मुंबई सगट महाराष्ट्र राज्य" ह्या "संयुक्त महाराष्ट्र" चळवळीने हाणुन पाडला खरा पण? पण पर्यायाने काँग्रेसी राज्यकर्त्यांच्या मनात एकप्रकारची अढी निर्माण झाली आणि मराठी वृत्तपत्रे सोडुन ईतर माध्यमांनी त्याला खतपाणी घातले.

५. त्याचसुमारास "स्थानिक नोक-या स्थानिक माणसांसाठी"चा रास्त ललकारा बाळासाहेब ठाक-यांनी दिला आणि मराठी माणसांनी त्याला भरघोस प्रतिसाद दिला. "शिवसेने"ला नेस्तनाबुद करण्याच्या आणि तिच्या यशावर मात करण्याच्या प्रयत्नात केंद्र व राज्य शासनकर्त्यांनी "शिवसेना" आणि "शिवसेने"ने प्रस्थापित केलेल्या "मराठी माणसा"च्या प्रतिमेला झोडपण्यास सुरवात केली आणि मराठी सगट सर्व प्रसार माध्यमांनी त्याला घालता येईल तेवढी भर घालण्यास जी सुरवात केली ती आजतागायत चालूच आहे. निदान मराठी प्रसार माध्यमांनी तरी "शिवसेने"च सोडा पण मराठी माणसाची प्रतिमा उजळण्याचा प्रयत्न करायाला हवा होता तसा तो होत नाही हे मराठी माणसाचे दुर्दैव आहे.

६. प्रश्न "शिवसेने"व्दारे होणारी चळवळ योग्य कि अयोग्य हा नाही. प्रश्न आहे: संपुर्ण भारतात फक्त मराठी माणुसच आणि पर्यायाने "महाराष्ट्र"बदनाम का झालाय? सर्व प्रथम "मराठी माणुस" म्हणुन महाराष्ट्रीयन माणसाला कुत्सितपणे संबोधिले जाते कि नाही? हे पाहुया.

७. महाराष्ट्राबाहेर भारतातल्या इतर कुठल्याही प्रांतात जिथे इतर भाषिकांबरोबर मराठी माणुस उपस्थित असतो तिथे जर का मराठी माणसाने एखाध्या योग्य कारणासाठी प्रश्न ताणून धरला तर त्या माणसाला ताबडतोब "मराठी माणुस" म्हटले जाते. एव्हढेच कशाला, नुकत्याच चालू असलेल्या "मुंबई भारताची" वादावरील मराठी आणि बिगर-मराठी प्रसार माध्यमांच्या मथळ्यात "मराठी माणुस" हे शब्द उपरोक्तिकपणे वापरले गेले आहेत हे सांगण्याची आवश्यकता नाही.

८. आता वळू या मुख्य प्रश्नांकडे: "स्थानिक विरुद्ध परके" हा वाद फक्त महाराष्ट्रातच का आहे ? (इतर प्रांतात तो असेल देखिल किंवा असला तरी त्याला तशी प्रसिद्धी मिळत नसावी.) महाराष्ट्रात मराठी भाषेचा आग्रह धरावा लागतो तसा इतर प्रांतात त्या, त्या भाषेचा आग्रह का धरावा लागत नाही ?

९. वरील प्रश्नांची उत्तरे सोपी आहेत. एक म्हणजे महाराष्ट्र राज्य शासनकर्त्यांची मराठी भाषेबद्दलची उदासिनता आणि दुसरे म्हणजे महाराष्ट्रीयन माणसाची रोखठोख मनोवृत्ति. मात्र महाराष्ट्र सोडून इतर प्रांतिय शासनकर्त्यांची त्यांच्या भाषेबद्दलची भुमिका समजुन ध्यावयाची असेल तर नुसते पर्यटक म्हणुन इतर प्रांतांना भेट देऊन होणार नाही. त्यासाठी वास्तव्य असणे आवश्यक आहे. स्वानुभवाची काही उदाहरणे उदाहरणादाखल म्हणुन खाली दिली आहेत.

१०. नोकरीनिमित्त कोलकात्यास बदलुन गेलो होतो. आर.टि.ओ.च्या कार्यालयात वाहन नोंदणीसाठी गेलो असता फॉर्म फक्त बंगालीत, बंगलोरला फॉर्म कन्नडमध्ये, दिल्लीला हिंदीत आणि मुंबईला फॉर्म हिंदी, मराठी आणि गुजराथीत. महाराष्ट्र सोडुन तीनही ठिकाणी स्थानिक भाषा न आल्याने अशिक्षित माणसासारखे इतरांकडुन फॉर्म भरून घ्यावे लागले.

११. कोलकात्यात मा. अजय मुखर्जी मुख्यमंत्री असतानाची गोष्ट आहे. प. बंगालमध्ये अतिवृष्टीमुळे नुकसान झालेल्या लोकांना मदत म्हणुन स्थानिक महाराष्ट्रीयन लोकांनी रु.२०लाखांचा धनादेश मुख्यमंत्र्यांना देण्याचा कार्यक्रम होता. सभागृह मराठी माणसांनी भरले होते. माननीय मुख्यमंत्र्यांनी आपले भाषण अस्खलीत बंगालीत सुरु

केले. व्याख्यानाच्या सुरवातीस ते म्हणाले "तुम्ही सर्व लोक बंगाल मध्ये आला आहात तेंव्हा तुम्हाला बंगाली भाषा समजली(च) पाहीजे. न समजल्यास शिका (पण बंगालीत बोला). आणि आपले नेते (?). अगदी ताजे उदाहरण म्हणजे: १३ फेब्रुवारी २०१०ला पुण्यात झालेल्या जर्मन बेकरी वरील दहशदवादी हल्यात मृत झालेल्यांच्या नातेवाईकांना पाच लाख रुपये नुकसान भरपाई देण्याची घोषणा मा. मुख्यमंत्री अशोक चव्हाणांनी पत्रकार परिषदेत केली. (दै.लोकसत्ता दि. १५/२/२०१०). चव्हाण इंग्रजीतुन बोलत होते.त्यांना केंद्रिय गृहमंत्री चिंदंबरम ह्यांनी हलक्या आवाजात सांगितले "मराठीतुन बोला" आणि मग चव्हाण मराठीतुन बोलु लागले.

१२. ज्योति बसुंच्या जमान्यात कुठच्याही बँकेला/कार्यालयाला कोलकत्यात शाखा उघडायची झाल्यास स्थानिक लोकांना प्राधान्य दिलेच पाहीजे असा अलिखित नियम होता असे बोलले जाते.

१३. १९६० मध्ये जेंव्हा मुंबई राज्याचे विभाजन होऊन महाराष्ट्र व गुजरात राज्ये निर्माण झाली तेंव्हा गुजरातची राजधानी म्हणुन बडोदा शहर सोडुन गुजरातमधील ईतर कुठलेही शहर योग्य नव्हते. असे असता गुजरातची राजधानी म्हणुन गांधीनगर नव्याने वसविण्यात आले. का? बडोध्याला राजधानीचा मान न देण्यामागे इतरही कारणे असतील त्यातील एक कारण बडोध्यातील मराठी लोकसंख्या हे असु शकते. बडोदा भौगोलिक कारणाने जरी गुजराथेत असले तरी गायकवाड राज्यकर्त्यांमुळे शहराच्या लोकसंख्येत महाराष्ट्रीयनांचा सिंहाचा वाटा होता आणि काही प्रमाणात आजही आहे. पण ह्या गोष्टीचा बभ्रा झाला का? नाही. कारण वर सांगितल्याप्रमाणे

गुजराथी राज्यकर्त्यांची भुमिका आणि (बडोध्यातील) मराठी
लोकांची मनोवृत्ती.

१४. वरील उदाहरणे दाखला म्हणुन दिली आहेत. पण अशी असंख्य
उदाहरणे बृहन्महाराष्ट्रीयनांना दाखविता येतिल कि महाराष्ट्र सोडुन
ईतर बहुसंख्य प्रांतातील शासनकर्त्यांची भुमिका आज देखिल
स्थानिक भाषेला प्राधान्य देण्याची आहे आणि म्हणुनच महाराष्ट्र
सोडुन ईतर प्रांतात स्थानिक भाषेसाठी गाजावाजा करावा लागत नाही.
"शिवसेना", "मनसे" सारखी चळवळ करावी लागत नाही.

१५. एकतर मराठी शासनकर्ते मराठीचा आग्रह धरत नाहीत आणि
धरलाच तर "टेक्सीवाल्यांना बोलता, लिहीता आलेच पाहीजे" असा
बाष्कळ प्रयोग करून तोंडघशी पडतात. त्याएवजी सरकारी, कोर्ट
कचे-या आणि इतर शासकिय कामकाजात (गाजावाजा न करता)
मराठीचा वापर वाढविल्यास काम साधता येईल. पण तिथे व्होट
बँकेचा प्रश्न आडवा येतो नं? इतर प्रांतातील राज्यकर्ते जिथे स्थानिक
भाषा आवश्यक आहे तिथे बरोबर नाकेबंदी करतात त्यामुळे संपुर्ण
भारतात "मराठी माणुस" आणि "महाराष्ट्र" सोडुन इतर राज्यांची
बदनामी होत नाही.

१६. आता महाराष्ट्रीयन माणसाच्या मनोवृत्तीबाबत थोडसे विवेचन
करू या.

१७. कल्पना करा कि सचीन तेंडुलकर ऐवजी पत्रकारांनी सौरभ
गांगुलीला "कोलकाता" कोणाचे? किंवा बिशन सिंग बेदीला
"अमृतसर कोणाचे? असा प्रश्न विचारला असता तर? तर ताबडतोब

उत्तर मिळाले असते “पश्चिम बंगाल” / “पंजाब” आणि नंतर “भारत”. पण सचीन बिचारा पडला मराठी माणुस. आम्ही सडेतोड उत्तर देणार कशाला पाहीजे धुर्तपणा वर्गैरे आणि नतिजा आपण सर्व पाहताच आहात. बर, सचीनने जे उत्तर दिले ते त्याचे वैयक्तिक उत्तर आहे आणि उत्तर अगदी चुकीचे देखिल म्हणता येणार नाही. पण जिथे प्रश्न तत्वाचा येतो तिथे मराठी माणुस गप्प थोडाच बसणार? मग सुरु करा वादावादी ही मनोवृत्ती. चढवा बाह्या आणि करा सुरु चिखलफेक.

१८. मराठी माणसाला साधारणपणे इतर भाषा शिकायला आवडतात अशी एक समजुत आहे आणि ती अगदी खोटी आहे असे नाही. त्यामुळे सामान्यतः मराठी माणुस महाराष्ट्र सोडुन इतर कुठल्याही प्रांतात गेला तर मोडकेतोडके का होईना पण स्थानिक भाषेत बोलण्याचा प्रयत्न हमखास करतो आणि कालांतराने स्थानिक भाषेत व्यवहार करू लागतो. सुरवातीला हिंदीचा आधार घेतो पण कायम हिंदीचाच वापर करत नाही. पण ईतर भाषिकांचे तसे नाही. मुंबईत आणि महाराष्ट्रात वास्तव्य करणारे इतर भाषिक मराठीचा कितीसा वापर करतात आणि त्याचबरोबर बृहन्महाराष्ट्रातील कितीसे महाराष्ट्रीयन लोक स्थानिक भाषेचा वापर करतात ह्याची गणना केली तर निश्चितपणे महाराष्ट्रीयन लोकांची संख्या जास्त भरेल ह्यात शंका नाही. स्वानुभवावरून सांगतो कि सामान्यतः बृहन्महाराष्ट्रातील मराठी माणुस ईतर प्रांतियांबरोबर समरस होण्यास नेहमीच उत्सुक असतो. आणि ह्याला कारण: मराठी माणसाची मनोवृत्ती.

१९. मराठी मनोवृत्तीचे अगदी ताजे उदाहरण ह्याणजे मराठी वाहीन्यांवरील मराठी कार्यक्रम. नुकत्याच गाजलेल्या “सारेगमप” कार्यक्रमात पल्लवी जोशी बिगर-मराठी परीक्षकांबरोबर मराठीतुनच

बोलते असे नाही. आणि समजा ती फक्त मराठीतुनच बोलली तर ईतर भाषिकांचे सोडा पण मराठी प्रेक्षकांना देखिल ते रुचणार नाही. पल्लवी जोशीने मराठीत बोलावे न बोलावे हा प्रश्न नसुन मराठी मनोवृत्तिचे एक उदाहरण आहे. “आम्ही सारे खवैये” किंवा “मेजवानी” सारख्या पाक-कृतीच्या कार्यक्रमात तर काही विचारु नका. साधे घावने “पॅन केक” होतात आणि “उकडा तांदुळ” “बॉर्डराईस” म्हणुन घेतला जातो. हे अयोग्य आहे असे नाही कारण शेवटी भाषा ही संवादासाठी असते हि जाण मराठी माणसाला असते.

२०. आणखी एक शेवटचे उदाहरण देतो. “सारेगमप” स्पर्धेत विख्यात गायिका सुलोचनाबाई चव्हाण परिक्षक म्हणुन आल्या होत्या. त्यांनी चेल्लम व राहुल सक्सेना ह्या उदयोन्मुख अ-मराठी कलाकारांना “चांगले गायक” म्हणुन बक्षीस ध्यायला काहीच हरकत नव्हती. पण त्याएवजी “अ-मराठी असुन चांगले गायले” म्हणुन गौरविले. आणि बिचारी धनगर चांगले गाऊन देखिल “मराठी” म्हणुन डावलली गेली. कारण: सुलोचनाबाई आणि धनगर मराठी आहेत. आहे कि नाही मराठी वृत्ती.

आता तुम्हीच विचार कराः स्थानिक वि. पर-प्रांतीय वाद महाराष्ट्रातच का?

विपीन वि. प्रधान, वडोदरा

e.m: vipanjali@gmail.com

(लेखक कोलकाता, दिल्ली, बंगलोर आणि मुंबईतील वास्तव्यानंतर निवृत्त झालेला एक वरिष्ठ नागरिक)

